

סימן קיד

חיוב מעקה במרפסת נמוכה

ראשי פרקים

שאלה

- א. שיטת הרי"ף בחבטה
- ב. שיטת הרמב"ם בחבטה
- ג. ביאור שיטת הטור
- ד. הסבר שיטת הרמב"ם תשובה

שאלה *

לפני הבית ישנה מרפסת שגובהה כ־80 ס"מ. לפי שיעור החזו"א, עשרה טפחים הם 96 ס"מ. ולפי מנהג ירושלים, עשרה טפחים הם 80 ס"מ. ונשאלת השאלה: האם המרפסת חייבת במעקה? אם ננקוט כמנהג ירושלים – ודאי שכן. אך אם ננקוט כדעת החזו"א – יש להסתפק אם יש חיוב מעקה אף בפחות מעשרה טפחים. ואף אם נפסוק שהמרפסת חייבת במעקה, עדיין יש לשאול אם אפשר לברך על בנייתו. אמנם מנהג ירושלים נפוץ יותר. ובמיוחד יש ללכת אחריו כאן, ש"סכנתא חמירא מאיסורא", ובמקום סכנה יש להחמיר יותר. אך לענין ברכה, לכאורה יש לחוש לכתחילה לאיסור ברכה לבטלה. מה הדין?

א. שיטת הרי"ף בחבטה

נאמר במסכת ב"ק (נ"ע"ב – נ"א ע"א):

החזא תורא דנפל לאריתא דדלאי (אמת מים): שחטיה מדיה. מפריה רב נחמן (רש"י: משום ויסוק איברים, דהיא אחת מ"ח טריפות). אלמא קסבר רב נחמן: יש חבטה בפחות מ'... איתיה רבא לרב נחמן: היו פחותין מ' טפחים ונפל לתוכו שור או חמור ומת – פטור. מאי טעמא, לא משום דלית ביה חבטה (ומכאן שאין חבטה

* תמוז תשכ"ו.

בפחות מ'?) לא, משום דלית ביה הבלא (כרב, הסובר: "בור שחייבה עליו תורה – להבלו ולא לחבטו")...

איתיביה: "כי יפול הנפול ממנו", ולא לתוכו. כיצד? היתה רשות הרבים גבה ממנו עשרה טפחים ונפל מתוכה לתוכו – פטור; עמוקה ממנו עשרה טפחים ונפל מתוכו לתוכה – חייב. ואי ס"ד יש חבטה בפחות מעשרה, למה לי עשרה? אמר ליה: שאני בית, דכל פחות מעשרה לאו בית הוא...

אלא היינו טעמא דרב נחמן: סבר, מכריסא דחזו"א לארעא כמה הוי? אדבעה; אריתא דדלאי כמה הוי? שיתא; – הא עשרה. אלא מתני', דקתני "מה בור שהוא כדי להמית עשרה טפחים" – דאיגוד (שנתגלגל) לבור (והיינו כשמואל, הסובר: "בור שחייבה עליו תורה – להבלו, וכל שכן לחבטו").

ולפי מסקנת הסוגיא משמע שחיוב מעקה לא תלוי בגובה הבית מבפנים, אלא בגובה הגג ביחס לקרקע שלמרגלותיו, דבעינן עשרה טפחים. וכן אין בהמה נטרפת אלא בנפילה מעשרה טפחים באיגוד, או בשישה טפחים בעמידה. וכן אין חיוב על גזקי בור שהמית בהמה, אלא כנ"ל בעשרה טפחים באיגוד ובשישה טפחים בבהמה עומדת. ומכאן משמע שהלכה כשמואל, הסובר שבור שחייבה עליו תורה – להבלו, וכל שכן לחבטו.

הרי"ף (דף כ"ב ע"א) מביא את סיכום הסוגיא באופן שונה. לדעתו נשאר בעינו ההסבר הראשון בדעת רב נחמן, דהא דבעינן בבור עשרה טפחים הוא משום הבלו ולא משום חבטו (כרב); ואעפ"כ הביא הרי"ף את המסקנה בדעת רב נחמן, "סבר, מכריסא דתורא ארבעה טפחים...", ומשנתנו – שפטרה בפחות מעשרה טפחים – משום דאיגוד. ואילו את הקושיא ממעקה, שמכוחה חזרה בה הגמרא מההסבר

היתה רשות הרבים גבוהה מגגו – אינו זקוק למעקה, שנאמר "כי יפול הנפל ממנו", ולא לתוכו. אך לא הזכיר כלל ענין עשרה טפחים בגובה הגג מעל סביבתו כדי לחייבו במעקה.

ובדיני טריפות (הל' שחיטה פ"ט ה"ח) כתב ש"נפולה" – שהיא טריפה – היינו כשנפלה מגובה עשרה טפחים; וגם שם לא חילק הרמב"ם בין איגוד לבין לא איגוד. אך הכס"מ כתב שמה שכתב "עשרה טפחים", היינו מכריסה, ודו"ק.

הב"ח (יו"ד סי' נ"ח ד"ה ואיכא) ביאר את דעת הרמב"ם, וכתב בדעתו שאכן לא מודדים את אותם עשרה טפחים מכריסה של הבהמה, משום שהגמ' לא סברה כך בהסבר הראשון, ומכאן יש ללמוד שרב נחמן עצמו לא סבר כן. ולכן לא פסק הרמב"ם כלישנא בתרא, שאמנם היא מיישבת את דברי רב נחמן, אך הוא עצמו לא סבר כמותה. ולפי זה באמת אין חבטה בפחות מעשרה טפחים. יתר על כן, בעיני עשרה טפחים מהרגלים ולא מהכרס.

אך לפי ההסבר של הב"ח קשה יותר על דין מעקה: מדוע לא כתב הרמב"ם שחייב מעקה הוא דווקא בבית שגבהו עשרה טפחים? ושמה שאני אדם, דאית ליה מזלא – לחומרא, שבאדם יש לחוש גם לפחות מעשרה טפחים. וצ"ע.

והמאירי (ב"ק נ"א ע"א ד"ה בית) כתב בדעת הרמב"ם, שגם אם אינו חייב מדין מעקה, חייב מדין סכנה, וכוונתו לאיסור "לא תשים דמים בביתך"; כמו שכתב הרמב"ם עצמו בהל' רוצח (פ"א ה"ד). ועי' אבן האזל (הל' נזקי ממון פ"ב ה"י).

ג. ביאור שיטת הטור

שיטת הטור בדיני בור (ח"מ סי' ת"י) היא דבעיני עשרה טפחים מרגלי הבהמה. וכתב שכן כתב הרא"ש. ודבריו מוקשים, שהרי הרא"ש כתב דמספקא לן אם לפסוק כלישנא קמא או כלישנא בתרא. לעומת זאת, בהלכות טריפות (יו"ד סי' נ"ח) כתב הטור שאם יש עשרה טפחים

הראשון, לא הביא. ולכאורה דבריו סותרים זה את זה, דממה נפשך: אם הוא סובר שיש חבטה (למיתה) בפחות מעשרה וכרב, שפטור משום שלא חייבה התורה על חבטת הבור, לא היה צריך להעמיד את רב נחמן באיגוד; ואם הוא סובר שאין חבטה בפחות מעשרה, וכשמואל – לא היה צריך להביא שבבור פחות מעשרה פטור משום שאינו חייב אלא על הבלו.

הרא"ש (פ"ה סי' ז') מביא את דברי הר"ף, ולפי גירסתו לא היה ברי"ף אלא ההסבר הראשון; והרי"ף הולך לשיטתו, שפסק כרב, שחייב בור הוא על הבלו ולא על חבטו. ולפי זה אין צורך לחלק בין איגוד לבין אם הבהמה עומדת. אך צ"ע מדוע כתב הרא"ש על גירסא זו: "ותימה שלא הביא המסקנה?"

גם לפני הנמוק"י (ד"ה א"ה) היתה הגירסא כמו ברא"ש, שהרי"ף לא הביא אלא את ההסבר הראשון. אך הנמוק"י לא הקשה את קושיית הרא"ש.

ועי' הגהת המהר"ם (חידושי אנשי שם אות ב'). והמהר"ן שפירא (שם אות א') תירץ שהרי"ף נסתפק אם הלכה כרב או כשמואל, ולכן הביא את שני התירוצים.

ב. שיטת הרמב"ם בחבטה

הרמב"ם (הל' נזקי ממון פ"ב ה"ד) פסק שבור שחייבה עליו תורה – להבלו, וכל שכן לחבטו. ומשמע שפסק כשמואל. וכתב בהמשך (הל' ט"ו): עשה תל גבוה ברשות הרבים, ונחבטה בו הבהמה וזוהתה – אם היה גבוה עשרה טפחים, חייב לשלם. ומבואר שפסק כשמואל, שבעל הבור חייב אף על נזקי חבטה; ולא פסק כך משום ספק (כפי שכתב מהר"ן שפירא בדעת הר"ף, לעיל אות א'), שהרי כתב שחייב לשלם. וא"כ הרמב"ם היה צריך להביא את מסקנת הגמ' בדעת רב נחמן, ולחלק בין איגוד לבין נפילה בעמידה. אך הוא לא הביא את ההבחנה הזאת להלכה.

ובדיני מעקה (הל' רוצח ושמירת נפש פ"א ה"ב) כתב הרמב"ם:

ולכך התכוונה התורה כשנקטה לשון "דמים". וכיצד למדה מכאן הגמרא גם איסור לנזקי ממון? וכן כתב בספר החינוך (מצוה תקמ"ז), שאיסור "לא תשים דמים בביתך" אמור אפילו בנזק. וגם עליו יש להקשות כנ"ל. ולפי הנ"ל אתי שפיר, שכוונת ספר החינוך היא לנזק שיש בו חשש מיתה, וכן כלב; ולכן הוא נכלל באיסור "לא תשים דמים בביתך".

והיש"ש (ב"ק פ"ה ס" כ"ה) תירץ אחרת את הסתירה בדברי הטור, וכתב שלענין תשלומי בור, כשיש מכריסה עשרה טפחים – אין המיתה מצויה כל כך. ואם בכל זאת הבהמה מתה – הרי זה כאונס, ולכן פטור מתשלומין; מה שאין כן לענין טריפות.

הנפק"מ בין תירוצי היש"ש והדרישה תהיה אולי לנד"ד: לדעת הדרישה, בחיוב מעקה לא בעינן שיהיה בגובה כדי להמית בוודאות, ודי בחשש סכנה כדי לחייבו במעקה, משום שספק פיקוח נפש להחמיר. אך לדעת היש"ש, כשעושה מעקה כדין ובכל זאת מישהו נופל, הרי זה כאונס, ולכן יתכן לומר שפטור במעקה.

ד. הסבר שיטת הרמב"ם

את כל זה ניתן לומר בדעת הטור. אך לא בשיטת הרמב"ם, שגם בהל' טריפות לא הביא ענין זה של מדידת עשרה טפחים מכריסה של הבהמה. ובדעת הרמב"ם כתב היש"ש דע"כ הוא פוסק רק כלישנא קמא דרב נחמן, וכשיטת הרי"ף רבו, דבעינן עשרה טפחים. אך על כך קשה משתיקת הרמב"ם בהל' מעקה!

וייתכן שהרמב"ם דחה סוגיא זו מההלכה; ומאחר שסובר שחיוב מעקה חל גם בפחות מעשרה טפחים, ממילא נפלה כל הקושיא ממעקה. ולכן אין צורך לתרץ שטעמו של רב נחמן הוא משום דמשחינן מכריסה; והטעם הראשון במקומו, שרב נחמן סובר כרב. ומכיון שהרמב"ם פסק כשמואל, אין כל קושיא על רב נחמן.

מכריסה של הבהמה – יש לחשוש שמא נתרסקו איבריה, והיא טריפה מספק. וא"כ הוא סותר למשנתו!

וצריך לומר שכיון שהוא מסופק בדבר, אזיל הכא לחומרא והכא לחומרא: בטריפות הוא מחמיר למדוד מכריסה; ואילו בממון, אם אין עשרה טפחים מרגליה, אמרינן "המוציא מחבירו עליו הראיה". ולפי זה במעקה יש להחמיר ולהצריך מעקה אפילו בפחות מעשרה טפחים. וכן תירץ בפרישה (יו"ד שם ס"ק ב').

אך עדיין קשה, שהרי בהמשך פסק הטור כשמואל, שבור שחייבה תורה הוא בין בהבל בין בחבטה (וכן פסק השו"ע, סעי' י"ח). ולכן פסקו הטור והשו"ע שאם עשה תל בר"ה גבוה י' – חייב. אלמא דלא מספקא לן אם הלכה כרב או כשמואל. וצריך לומר דפשיטא ליה שיש לפסוק כשמואל, ובכל זאת מספקא ליה בדעת רב נחמן, אם לפסוק כלישנא בתרא או כלישנא קמא. ויכול להיות שהלכה כלישנא קמא דרב נחמן רק לענין זה שאין למדוד את אותם עשרה טפחים מכריסה של הבהמה.

ולכן נראה יותר כמו שתירץ בדרישה (ח"מ שם ס"ק ו'), שיש לחלק בין הלכות טריפות לבין דיני בור: בדין בור בעינן בור שבכוחו להמית ממש, ואילו בטריפות די בכך שהבהמה תהיה חולה עד שלא תחיה י"ב חודש. ולכן בהלכות טריפות, אם הבהמה נפלה באופן שיש חשש לריסוק אברים – הרי היא טריפה. ובבור, לעומת זאת, הרי בעל הבור חייב על עצם היותו בעל תקלה שיש בה כדי להמית; ולכן הוא לא נקרא בעל תקלה כזו עד שגם בהמה הנופלת באיגודר יהיה בו כדי להמית.

ולפירוש הדרישה יתכן שאפשר ליישב את קושיית הדבר-אברהם (ח"א ס"י ל"ז ס"ק ה') בענין מה שנאמר במסכת ב"ק (ט"ז ע"ב), שהמגדל כלב רע בתוך ביתו עובר משום "לא תשים דמים בביתך". ושם משמע שכלב זה אינו גורם לסכנת נפשות, אלא מדובר בנזקי ממון. וקשה: הרי חיוב מעקה אינו חיוב ממון אלא חיוב נפשות.

תשובה

נראה שרוב הפוסקים סוברים שלחוב בור בעיני עשרה טפחים, כפשוטו הסוגיא בב"ק. מיהו לענין סכנה נראה שיש להחמיר כדעת הרמב"ם, שלא כתב שחוב מעקה קיים דווקא בעשרה טפחים. ומתוך חשש לשיטת הרמב"ם צריך ללכת עפ"י השיעור הקטן, של 80 ס"מ; וסכנתא חמירא מאיסורא.

ומכיון שיש כאן ספק ספיקא לחומרא, נראה שניתן אף לברך על עשיית המעקה. (מיהו הגר"ע יוסף שליט"א, שו"ת יביעאומר ח"ה סי' י"ח, מוכיח מפוסקים רבים שלא אומרים ספק ספיקא להתיר ברכה).

ואולי יש ליישב בזה קושי נוסף על הרמב"ם (הל' ברכות פי"א ה"ח) שכתב שמברכים על עשיית מעקה, בעוד שאין מברכים על מצוות שבין אדם לחבירו. ופירש בערוה"ש (ח"מ סי' תכ"ז סעי' י') שעל מצוות שכליות לא מברכים "וציווננו", כי אדם היה מקיים אותן גם בלא ציווי; והקשה ממעקה, שהיא מצוה שכלית ומברכים עליה! ולפי הנ"ל יש לומר שמכיון שהחוב במעקה לדעת הרמב"ם הוא גם בפחות מ' טפחים – ולמרות שאין סכנה, התורה חייבה את האדם בזהירות יתירה – וא"כ אדם חייב במעקה מכוח המצוה ולא רק מסברא, לכן מברך. וצ"ע.

סימן קטו**הפלת עובר**

בת כהן שנישאת לישראל, ומת – טובלת ואוכלת תרומה לערב. אמר רב חסדא: טובלת ואוכלת עד ארבעים; דאי לא מעברא – הא לא מיעברא, ואי מעברא – עד מ' יום מיא בעלמא היא.

והב"י (ח"מ סי' ר"י ד"ה ואם זיכה) הביא את דעת הריטב"א (וצ"ע, שדברי הריטב"א לא נמצאו במקום שצויין שם), הסובר שמה שנאמר בגמ' (ב"ב קמ"ב ע"א) שהמזכה לעובר שהוא בנו, קנה – הוא דווקא אחרי מ' יום; אבל לפני מ' יום – מיא בעלמא הוא, כמבואר כאן. ובעל העיטור (אות ז') גורס שגם בתוך מ' יום יכול האב לזכות לבנו העובר. הב"י פסק כבהע"ט, שקנה. אך הש"ך (ס"ק ב') הכריע כדעת הריטב"א, שבתוך מ' יום אי אפשר לזכות לעובר. והכריח זאת מן הסוגיא ביבמות.

מור"ד הרה"ג יצחק אריאלי זצ"ל (עינים למשפט יבמות ס"ט ע"ב ציון ז' ד"ה עד) כתב ליישב את דעת בהע"ט שקנין שאני, מפני שדעתו קרובה אצל

ראשי פרקים

שאלה

- א. עובר שלא עברו עליו מ' יום
 - ב. השחתת זרע בהפלת עובר
 - ג. הריגת עובר לאחר מ' יום
 - ד. שיטת הרמב"ם בעובר המסכן את אמו
- תשובה
מסקנות

שאלה *

נערה בת 19 הרתה בהיותה פנויה. מבחינה נפשית אין היא מסוגלת להמשיך בהריון. אין חשש שתצא מדעתה, אך היא בהיסטריה ובמשבר עמוק. האם מותר לה להפיל את עובריה בתוך ארבעים הימים הראשונים של ההריון?

א. עובר שלא עברו עליו מ' יום

נאמר במסכת יבמות (ס"ט ע"ב):

* תשרי תשנ"ג, סיון תשנ"ג.